

Ogród Europy – Valtice-Lednice

Marek Liszewski, Rafał Wodzicki

European
Garden –
Valtice-Lednice

Sztuka ogrodowa to ważny element kultury poszczególnych narodów, ale jest ona także wspólnym, europejskim dziedzictwem. Europa była i jest jednym organizmem, cywilizacyjnie i kulturowo. W dawnych czasach związki dynastyczne pomiędzy panującymi dworami sprzyjały wymianie myśli dotyczących nowych trendów w sztuce, w tym – ogrodowej. Niejednokrotnie architekci ogrodów różnych nacji pracowali na usługach obcych królów, książąt, biskupów i przedstawicieli pomniejszej arystokracji. Niewątpliwą i zasługującą na uznanie jest rola sztuki ogrodowej w zapewnieniu ciągłości historycznej w dziejach państw. Widać to szczególnie wyraźnie w ta-

kich krajach, jak Wielka Brytania, Niemcy, Czechy. Państwa te doceniły wartość niematerialnych wytworów myśli ludzkiej, jakimi są ogrody historyczne, wpisując niektóre z nich na Listę Światowego Dziedzictwa Kultury i Natury UNESCO.

Znajdujący się w Republice Czeskiej kompleks Valtice-Lednice jest przykładem ochrony naturalnego krajobrazu przetworzonego przez kilka generacji rodziny Liechtensteinów, która władała tą ziemią od XIII w. W 1996 roku oba pałace, wraz z otoczeniem, zostały wpisane na Listę UNESCO. Obszar ten, znany w świecie pod określeniem „Ogród Europy”, znajduje się na południu Moraw, na pograniczu czesko-sło-

Valtice – rezydencja rodziny Liechtensteinów, jednego z najpotężniejszych rodów Austro-Węgier

Valtice – Liechtenstein family estate, one of the most powerful families of Austria-Hungary

Lednice – południowa strona pałacu z kaplicą

Lednice – south side of the palace with a chapel

wacko-austriackim. Można tam, między innymi, zobaczyć w jaki sposób olbrzymi park przeistoczył się w jedyny w swoim rodzaju ekosystem zamieszkały przez liczne ptaki, owady i wiele innych zwierząt, a tylko czasem odwiedzany przez człowieka. Najlepiej przekonać się o tym przyjeżdżając tutaj na przełomie maja i czerwca, tuż przed pierwszym koszeniem łąk. Nie da się wówczas opisać szalonego śpiewu ptaków, odgłosów świerszczy, nie sposób przekazać słowami zapachu róż, lilaków, bukszpanów, kolorów łąk. Trzeba tam po prostu być i chłonąć wszystkimi zmysłami całą paletę doznań. Niezwykła bujność przyrody na tym terenie bierze się przede wszystkim z dostatku wody.

Valtice i Lednice to dwa wielkie pałace, część dawnej posiadłości rodziny Liechtensteinów, jednego z najpotężniejszych rodów Austro-Węgier. Ich obecność w dobrach lednickich datuje się od 1249 roku, kiedy to Henryk von Liechtenstein otrzymał te ziemie od władającego Morawami Przemysła Ottokara, późniejszego króla Czech. Od 1608 roku Valtice były główną rezydencją rodu, a niedługo potem Lednice stały się ich letnią siedzibą. Liechtensteinowie przebywali w Lednicach do 1945 roku, czyli około 700 lat.

Pałace, choć usytuowane w odległości zaledwie 7 km względem siebie, różnią się zarówno stylem, w którym zostały zbudowane, jak i atmosferą otoczenia. Valtice to pompatyczny, emanujący potęgą

barokowy pałac, zdobiony licznymi posągami, tarczami herbowymi i symbolami wojskowymi. W XII w. stanął tu zamek obronny, potem wielokrotnie przebudowywany i rozbudowywany. Obecny wygląd pałacu pochodzi z początku XVIII w. Valtice mają własne winnice i piwnice pochodzące z XV w., które można zwiedzać. W sierpniu odbywa się w Valticach festiwal muzyki barokowej, w tym spektakle operowe i baletowe wykonywane pod gołym niebem.

Od XVIII wieku całą uwagę i zainteresowanie Liechtensteinowie skoncentrowali jednak na Lednicach. Średniowieczny zamek był systema-

tycznie dostosowywany do zmieniających się trendów w architekturze, zaś w lednickim olbrzymim parku eksperymentowano w dziedzinie sztuki ogrodowej. Pierwszy spisany dokument o lednickich ogrodach pochodzi z roku 1611, kiedy to majątkiem zarządzał Karol I, jeden z twórców potęgi rodu Liechtensteinów. Jego syn – Euzebiusz założył tutaj wspaniałą barokowy ogród, odwiedzany przez ówczesnych ekspertów sztuki ogrodowej. Karol Euzebiusz marzył o stworzeniu księstwa Liechtenstein, kształcił się i wiele podróżował po całej Europie. Był człowiekiem o rozległych horyzontach, interesował się sztuc-

Monumentalny pałac barokowy w Valticach

Monumental baroque palace in Valtice

Północna elewacja pałacu w Lednicach, po przebudowie w latach 1846-1858 w stylu angielskiego neogotyku ozdobnego

The north elevation of a palace in Lednice, after being rebuilt in 1846-1858 in the style of English decorative neo-gothic

scu przecinania się alei wzniesiono w 1794 roku Świątynię Słońca. Barokowy ogród francuski został uzupełniony o elementy nowego stylu, tzw. sentymentalnego, zachowując jednak regularny kształt.

W latach 1797-1804 powstaje najbardziej romantyczna budowla lednickiego parku – meczet z minaretem, projektu Hardtmutha. Wysoka na 60 m wieża góruje nad parkiem i jest usytuowana na głównej osi widokowej całego założenia, łączącej Minaret z pałacem. Meczet powstał na planie kwadratu i jest otoczony arkadowaniem. Minaret, do drugiej galerii ośmiokątnej, później cylindryczny, zakończono kopułą z półksiężycem.

Po pokonaniu 302 spiralnie układających się schodów znajdziemy się na galerii, skąd można podziwiać wspaniałe widoki na park

ką, budownictwem, ogrodnictwem oraz hodowlą koni. Zdobyta wiedzę wykorzystał przy rozbudowie obu pałaców i ogrodów. W Lednicach powstają tarasy, bażanciarnia i grotta. Do opieki nad ogrodem został zatrudniony włoski ogrodnik Comino Nanini, który w 1655 roku zbudował obok pałacu oranżerię. W tym czasie powstaje też cały system wodny dla zdynamizowania otoczenia. Spośród wielu wodotrysków wyróżniała się swoim pięknem fontanna wykonana przez nadwornego kamieniarza Petra Materne, wg projektu Jakuba Tencalla. Pozostaje ona do dziś ozdobą lednickiego ogrodu.

W 1666 roku pałac przebudowano w stylu barokowym, urządzono w nim kaplicę, a ogród przekształcono w stylu baroku francuskiego. W latach 1688-1698, wybitny austriacki architekt Fischer von Erlach buduje w stylu manierystycznym ogromne stajnie oraz szkołę jeździecką. Budowla składa się z trzech skrzydeł otwartych na północ. W skrzydle południowym mieszczą się sale do ujeżdżania koni, w pozostałych – stajnie. Dziedziniec służył jako wybieg dla koni, a pośrodku niego czynne było poidło. Dziś wewnątrz budynków znajdują się kolekcje kaktusów oraz akwaria z egzotycznymi rybami.

Znaczący rozwój ogrodu w Lednicach przypadł na przełomie XVIII i XIX w. Pojawia się wówczas moda na parki angielskie. Monumentalny barokowy ogród w stylu francuskiego klasycyzmu rozpościerał się w tym czasie tylko na prawym brzegu rzeki Dyje. Zawierał on tzw. Gwiazdę, będącą już wcześniej częścią Lednickich Niższych Lasów, w których odbywały się polowania. Stała się ona centralną częścią powstającego parku. „Gwiazda” składała się z 8 kilkunastokilometrowych alei, na których końcach umieszczono elementy małej architektury lub kończyły się one ciekawymi widokami. W miej-

Nad brzegiem stawu widoczne Minaret oraz Akwedukt

Minaret and Aqueduct visible at the bank of a pond

i okolice (ponoć czasami można nawet dojrzeć wieżę katedry Św. Stefana we Wiedniu). Józef Hardtmuth (1758-1816), od 1790 roku nadworny architekt w dobrach lednickich, był także wynalazcą i doskonałym organizatorem. Założył fabrykę, nowoczesnych na owe czasy, ołówków pod nazwą KOH-I-NOOR L.&C. HARDTMUTH.

Książę Alojzy Józef I wiele podróżował po Europie, gdzie zetknął się z twórczością Williama Chambers'a (1723-1796) i Lancelota Browna (1715-1783). Ich prace były dla niego inspiracją podczas rozbudowy parku. Tak na przykład, powstały w 1795 roku Pawilon Chiński był wzorowany na Domu Konfucjusza z Królewskiego Ogrodu Botanicznego Kew Gardens w Londynie, którego projektantem był właśnie William Chambers. Książę Alojzy Józef I, rozpoczynając wielkie zmiany w ogrodach lednickich, wzorował się nie tylko na angielskich parkach. Czerpał także pomysły z opracowań duńskiego teoretyka sztuki ogrodowej Christiana C. L. Hirschfelda (1742-1792) oraz szukał inspiracji w parku Wörlitz w księstwie Anhalt-Dessau, dokąd wysyłał swoich ogrodników na szkolenia i skąd sprowadzał pierwsze sadzonki północno-amerykańskich drzew do kolekcji. Koniec XVIII w. to okres, w którym popularne było kolekcjonowanie egzotycznych roślin. Z dalekich stron świata sprowadzano do Lednic liczne gatunki drzew i krzewów oraz zakładano dla nich specjalne szkółki, a potem

Oranżeria zbudowana w latach 1843-1845

Orangerie built in 1843-1845

wysadzano do parku. W Lednicach powstała, unikalna jak na owe czasy, bogata kolekcja drzew pochodzących z Ameryki Północnej. W tym celu wysyłano nawet specjalne ekspedycje na ten kontynent dla pozyskania sadzonek i nasion drzew.

Na przełomie wieków ogród był rozszerzany na lewy brzeg rzeki Dyje, rozpoczęto także tworzenie parku krajobrazowego poza ogrodem w Lednicach. W 1797 roku powstał obelisk inspirowany starożytnym Egiptem, a upamiętniający zawarcie pokoju w Campo Formio pomiędzy Napoleonem i austriackim Arcyksięciem Karolem.

Głównym problemem parku były częste wylewy rzeki Dyje, dlatego książę Jan Józef I postanawia zbudować kompleksowy system przeciwpowodziowy. W latach 1805-1811 za olbrzymie pieniądze wykopano potężny zbiornik, a pozyskaną w ten sposób ziemię osadzono w pozostałej części parku i na wyspach. Zbiornik miał powierzchnię ponad 30 ha i głębokość 1,3–2,4 m. Park i wyspy podniesiono o 0,6–1,2 m. Utworzono 6 dużych i 10 mniejszych wysp połączonych między sobą i brzegiem akwenu mostami, m. in.: Naturalnym, Chińskim oraz Szwajcarskim. Cała okolica

Boskiet otoczony cisowym żywopłotem

Bosquet surrounded by a yew hedge

została otoczona gołbami, a rzeka Dyje skierowana do nowego koryta, za Minaretem. W tym czasie zostaje zbudowana w stylu mauretańskim stacja wodna nad Zamkową Dyje, gdzie cumowały statki pływające po stawie i kanałach. Książę, zainspirowany angielskimi parkami krajobrazowymi tworzonymi przez Humphrey Reptona (1752-1818), kontynuuje przemiany w swoich dobrach. W latach 1805-1808 połączono Valtice i Lednice w jeden 150 ha kompleks parku krajobrazowego, który można nazwać fermą ozdobną. Wschodnia część jest pokryta łąkami, samotnymi lub rosnącymi w niewielkich grupach drzewami. Tam też znajduje się tzw. Owczarnia. W zachodniej części dominują stawy rybne z wyspami, sady i winnice. Ferma ozdobna to rodzaj gospodarstwa rolnego, które łączy funkcje użytkowe i ozdobne zespo-

łu ogrodowego. Hardtmuth buduje dalsze obiekty: Belweder (1802 r.), Akwedukt (1805 r.), Domek Myśliwski (1806 r.), Nowy Dwór (1808-1809) oraz ruiny średniowiecznego zamku Janohrad (1807-1810). Całość nabiera charakteru romantycznego parku angielskiego. W projektowaniu kompleksu Valtice-Lednice uczestniczy wybitny niemiecki teoretyk i praktyk w dziedzinie sztuki ogrodowej Ludwig Sckell (1750-1823).

Olbrzymią rolę w kreacji wrażeń odgrywa tutaj światło i cień, które nadają atmosferę poszczególnym miejscom oraz uwydatniają formę i kolor nasadzeń. Utworzone nad wodą obrazy z drzew i krzewów odbijają się na powierzchni stawów, zwielfokrotniając efekt kompozycyjny. Park zmienia swoje oblicze w zależności od pory dnia, roku oraz pogody. Zmianom ulegał także pałac

w Lednicach. Kornhäusel dobudowuje kolejne skrzydło od strony ogrodu w stylu empire. Jednak jego największym dziełem była Kolumnada z tarasem widokowym usytuowana na najwyższym wzniesieniu w parku. W okresie tym powstaje także: Pałacyk Rybacki, Świątynia Apolla oraz Świątynia Trzech Muz. Dalsze zmiany w lednickim pałacu przebiegają na zlecenie księcia Alojzego Józefa II. Obecny wygląd rezydencji jest wynikiem przebudowy dokonanej w latach 1846-1858 w stylu angielskiego neogotyku, wg projektu angielskiego architekta Desvignesa. Z kolei przy wschodnim skrzydle Wingelmüller buduje w latach 1843-1845 nowoczesną oranżerię z lanego żelaza. Szklarnia ta zachowała się do dnia dzisiejszego. Obiekt powstał w zgodzie z założeniami szkockiego pejzażysty i teoretyka sztuki ogrodowej Johna Loudona (1783-1843), który twierdził, że szklarnia powinna mieć zaokrąglony kształt, bowiem słońce także krąży po okręgu.

Kolejny przedstawiciel rodu Liechtensteinów – Jan Józef II – tworzy stosowne otoczenie przed południową fasadą odnowionego właśnie pałacu. W tym celu wykupił znajdujące się w pobliżu domy, a po ich zburzeniu założył w latach 1879-1883 ogród barokowy wg projektu florentczyka Vincenzo Michelli. Wieś odbudowano nieopodal. Ogród ma dwie osie główne usytuowane prostopadle do siebie. Wschodnia oś zaczyna się przed skrzydłem ogrodowym pałacu, biegnie przez bogaty parter

Parter ogrodu barokowego na osi widokowej w kierunku wschodnim

Ground floor of a baroque garden on a visual axis directed east

Fragment ozdobnego parteru przed pałacem
w Lednicach

Part of a decorative lawn in front of a palace
in Lednice

przy oranżerii i kończy się widokiem na Karpaty. Druga oś (południowa) łączy oranżerię i fontannę Tencalla z 1640 roku, biegnąc pomiędzy ogromnymi tujami, a dalej – przez proste partery i boskiety dekorowane wazonami.

W dobie baroku boskiety (laski) były ujmowane w regularne zielone ściany żywopłotów lub szpalerów. Wśród parterów i boskietów założono kolekcje roślin. Po zachodniej stronie znajduje się arboretum i zbiór bylin, natomiast we wschodniej części – rosarium i zbiór drzew iglastych (pinetum). Dalej na wschód znajduje się obszar naturalnie ukształtowanego krajobrazu z gatunkami egzotycznymi i wysokogórskimi zwany Arizoną. Ogród miał łączyć naukowe zainteresowania założyciela (kolekcje roślin), bez uszczerbku dla artystycznego wyrazu całego przedsięwzięcia. Życzeniem księcia było, aby ogród nie odbiegał wiekiem od starej części parku. Dlatego zadaniem szefa ogrodników Czullika było posadzenie drzew o znacznych rozmiarach. Zabieg ten był prekursorski jak na owe czasy. Ogród przypomina więc obecnie stare francuskie i włoskie założenia ogrodowe. Głęboka zieleń cisowych i bukszpanowych żywopłotów nadają mu surowy charakter. Bogactwo zbiorów roślin jest wynikiem wieloletnich starań liechtensteińskich książąt, dla których ogrodnictwo i architektura ogrodowa była zawsze pasją. W Lednicach hodowano ponad 32 000 gatunków roślin, a dla wielu z nich było to miej-

sce, gdzie po raz pierwszy rosły poza swoim naturalnym środowiskiem.

W ten sposób rozwój kompleksu Valtice-Lednice dobiegł końca. Ostateczny kształt nadał mu Jan Józef II, który wzorując się na sławnych architektach ogrodów, jakimi byli Joseph Peter Lenné (1789-1866) i Gertrude Jekyll (1843-1932), kształtował valticko-lednicki krajobraz do ostatnich dni życia. W ramach kompleksu można wyróżnić dwa typy scenarii. Pierwszym z nich jest sentymentalne założenie parkowo-ogrodowe wokół pałacu w Lednicach z elementami zdobiącymi park, takimi jak: Minaret, Grota, Akwedukt. Druga sceneria – to romantyczne krajobrazy rozciągające się daleko wokół pałaców w Valticach i Lednicach, przywodzące na pamięć angielskie Stowe i Kew oraz niemieckie Wörlitz.

Zdjęcia wykonał Marek Liszewski.

Photographs by Marek Liszewski.

Marek Liszewski

Katedra Szczegółowej Uprawy Roślin
Wydział Rolniczy
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Department of Crop Production Faculty of Agriculture
Wrocław University of Environmental and Life Sciences

Rafał Wodzicki

Student kierunku Architektura Krajobrazu
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Student of Landscape Architecture
Wrocław University of Environmental and Life Sciences

Literatura

1. Fabiánová B., 2002, *Zámecký palmový skleník*, Brno.
2. Hieke K., 1985, *Moravske zámekke parky a jejich dreviny*, Praga, s. 116-131.
3. Kordiovský E., 1998, *Lednicko-valtický areál*.
4. Novák J., 2002, *The area of Lednice-Valtice*.
5. Novák Z., 1992, *The Lednice-Valtice Complex in Southern Moravia*, Zlin, s. 36-53.
7. Novák Z., 1994, *Chateau Park in Lednice*, Zlin.
8. Stehlík M., 1998, *Lednice Château*.